

„A templom kiürült. És most hova?” (Nádasdy Ádám: *Éjféli mise*): ez a fáradt tanácsstalanság a *szentség küszöbén* kortapasztalat. De el nem fedheti azt a hitünket, hogy a Biblia kódja szerint olvasni-értelmezni szöveget és létet, a Szentírás fundamentumára építeni életet és katedrálisokat: olyasféle hagyomány, amelyből csak *egy élet árán* lehet kilépni. Olyan múlt ez, amelynek jövője van.

**Kortárs
transzcendencia:
evangéliumi esztétikák**

Témánk beláthatatlanul tágas horizontot nyit, így jószerével csak példálózni lehet módunk. Kiragadva egy-egy motívumot, megállva egynemely versnél, költőnél. Tűnődve csapongani, készen az elemző csodálatra. Irányok, változatok, lehetőségek kápráztatják, versnyelvi és világképi sokféleség nyugtázza az értelmezőt: a kereszténység előtti magyar hitvilág lírai emlékezete (Kiss Anna), a vallásokon túli lét-szenvedély versnyelvi mozdulatai (Lator László), a katolicitás motívumkincsét hitvalló *áldásbeszédbe* szerveztető poézisek (Vasadi Péter, Czigány György, Iancu Laura), a zsidó–keresztény kultúrkincsből merítő lírai hitvallások (Balla Zsófia), szentírási portrék és parafrázisok (Székely Magda), zsolttáros hommage-ok (Gergely Ágnes) s nagyszabású zsolttárparafrázisok (Vörös István). A fiatalabb irodalomra is figyelünk kell; így Győrffy Ákosnak a középkori német misztikával érintkező, hamvasiánus prózaverseire; Sirokai Mátyás *A káprázatbeliekhez* című sorozatára, amely a sci-fik nyelvére hangolja evangéliumi levélbeszédét; vagy Kemény Lili *Jelentés a türannosznak* című versére, mely a Betlehemben történeteket helyezi szellemtörténeti távlatba. Jellemzőmód a keresztényi alapállás akkor is átragyog a formanyelven, ha vers és költője görög mítoszokhoz fordul (lásd Báthori Csaba Orpheusz- és Ikarosz-szonettjeit), avagy az itáliai reneszánsz fenségének hódol (Rózsássy Barbara). (Zárójeles sejtelen: a közéleti tematikát kedvezményező újabb kísérletek, a slam poetry fésületlen esztétikuma vagy a metairónia friss mintáit lelkes invencióval kidolgozó „új komolyság” paradigmává lehetnek ugyan, de a hitbőlcselet perspektíváiról saját érdekükben sem tanácsos lemondaniuk.)

Iancu Laura kétsoros Biblia-szinopszisa a kortárs teopoétikák művelőire is derűs szívvel ráolvasható: „Titokban teremtő Isten / Tanúkkal érkezik” (*Ó- és Újszövevség*).

Átvezető gondolatok 1.

„Embernek lenni azt (is) jelenti: éppen abban segíték neked, bárki légy is, és akár tudtodon kívül, amiben kell is, hogy segítsek; ez neked szükséges, neked meg kell.” — „Cinkosan szabadok vagyunk...” — „Nincs csekély, lényegtelen hazugság. Mind életet öl, s apránként rombolja a létezés iránti bizalmat.” — „Igen, a művészet. De csak ha már-már vértanúság.” — „...vissza kell térnünk a jóhoz, s kinek-kinek úgy, ahogy tud.” — „...a költészet Isten bioritmusa.” — „Az ember megváltója nélkül nem is értheti, hogy meg kell őt váltani.” — „Akinek van megváltója, maga is megvált.” — „...csak akkor van igazunk, ha szeretünk és ha irgalmazunk.” — „Boldog az az ember, aki lélekben ma is pásztor.” — „Olvasni, gondolkodni annyit tesz, mint ténylegesen hozzá-

adni a megértés keltette hőt a Teremtettek éltető hóállományához, hogy így késleltessük, s mintegy a kellő idejére készítsük az entrópiát...” — „Tomáš Halík szerint a vallásos ember csak szabadgondolkodó lehet, mivel Isten az ihletője, s Nála szabadabb gondolkodó nincs.” — „[a hit] Akarással könnyű madárröpülés — nyílzáporban.” — „...csak is az alkotói módon élt élet értelmes, (a maga esélyei közepette) teljes, hasznos és szép...” — „...a művészet nem a nemlét, hanem a drasztikus nincs tövében kel ki...”¹

¹A szemelvények forrása Vasadi Péter: *Sokan vagyok. Esszék.* Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014.

A kert misztériuma

A kert (az éden, a kígyó és az alma) toposza a bűnbeesés és kiűzetés szimbólumrendszerének középponti motívuma. Petri György idézendő szövegének ereje alkalmasint abból származik, hogy a téli csendélet gyanútlan műfaji mintázatába a betlehemi gyermekgyilkosságok rettenetét is beleszővi: „Pottyanó gyümölcsök: / körték, maradék diók / nem érzik súlyukat / a puha hóban. / Hirtelen tört a tél ránk. / Fél, nagyon fél / a szőrtelen élőlény. / Piros alma / himbálódzik a tar gallyak közt. / Mint akasztott csecsemő” (*Kert*). Kemény István a kiűzetés és az apokalipszis komor narratíváit — a keresztény történelem két végpontját — kopírozza egymásra egy nominális stílusú (az elrendeltettséget így is nyomatékosító) kétsorosban: „Halk letekeredés zaja egy fa felől, / majd távolodó kúszás” (*Ítéletnap, este*). Tóth Krisztina költészetében a mitopoézis retorikája — egészen sajtószerű módon — rendre a dezillúziós varázstalanítás szolgálatában jár el. Nem meglepő, hogy a bűnbeesés narratíváját is profán téma: egy párkapcsolati válság pszichózisa veszi nála kölcsön. *A kígyó* két szabad verses strófájában a soráthajlások feszültségfokozó s a metaforák egymást erősítő hatása adódik össze: „A kiűzetés alkonyán / (meleg nyár volt, merő kísértés) / a nyári locsolócső a hirtelen / nyomástól mint egy kobra / tartotta föl fejét, // és többé semmi sem folyt úgy ahogy / — mellesleg rossz mederben — / azelőtt: hiába / áztattuk szét mind a ketten, aznap / éjjel a fű kiszáradt.”

Gergely Ágnes egy újabb verse bibliai végpontokat köt össze, amennyiben a kígyó és a kert — *hiányában is* — fenyegető toposzához a stációk üres nyomorúságát rendeli: „Kertek nélkül is van bozót / kígyó nélkül kígyómarás / éjszaka nélkül vaksötét / tények nélkül hazudozás // éhínség nélkül éhhalál / rózsza nélkül rózsakaró / hosszú keserves út helyett / tizenegyedik stáció” (*És nem lehet*). Fodor Ákos hatsorosában az elvesztett éden nem kerti színtér, hanem — természettudományos áthallással — a víz közege; mindenesetre a visszatérés *helyett* kínáló út csak vertikális lehet: „Ölünk szaga, könnyünk íze, / idegenkedésünk a szögletes / mozdulatoktól / emlékeztet még vízi Édenünkre / — ám vissza: n i n c s. / Innen csak fölfelé” (*Szárazon*). Visky András prózaverse (*Jó a világosság*) a madár, az alma és a glória képét-képzetét szerkeszti végső rendbe a halottbúcsúztatás kerti szertartásában (egyszersmind a Genézis nyelvét is megidézőn: „És látta Isten...”): „Az éjszaka folyamán néma madársereg járta össze a kert érintetlen takaróját. / Kimerült, kővé dermedt harkályt, nemzetsége legfiatalabb

tagját kísérték utolsó útjára. / Az egresbokrokig vitték a fagyott tete-
met, ott ér véget a kitaposott ösvény. / Körbeállták az almafához kö-
zel eső, sűrű bokrot, kiterített szárnyakkal fölhelyezték a megfekete-
dett tüskékre. / Ragyogó feje, magányos napkorong, rőt fényt szór a
kertre. / És látta Isten, hogy jó a világosság, amely egy halott madár
szép fejéből hull a friss óra.”

Takács Zsuzsa költeményének fohászos retorikája, archaikus többes
száma ősi hitek újkori eleveenségével lepi meg az olvasót: „Hosszúra
nyúlt ez a hallgatás, / a madarak hirtelen beálló éjjeli / csöndje hosszú
volt, de hajnali / négykor megszólaltak mégis. / Tehetetlenségünkben
nem hiába / térdeltünk tehát a földre, és / szorítottuk fülünket sértett
szívére. / Föld — suttogtuk —, hallgatjuk / dobogásod, és félünk tő-
led. Kérjük, / ne rendelj magadhoz túl hamar” (*Kert, éjszaka*). Végül
Gyórfy Ákostól egy példa arra, hogy az „elhagyott kert” utáni — már-
már természetlírai — sóvárgásnak a kirekesztettség belátása, az ér-
telmezői kívül-lét tudatosítása is része lehet: „Azzal a tudattal nézni
/ a mohás törzsű, lombtalan / almafákat az elhagyott kertben, / hogy
bár ebben a látványban / minden lehetséges kérdésre ott a / meg-
nyugtató válasz, ez a párbeszéd / mégis olyasvalakik közt folyik, / aki-
ket nem ismerek, és nem is / fogok megismerni soha” (*Ruysbroek-tö-
redékek. [akiket nem]*).

Próféták nyomában

Legalábbis Ady (*Az Illés szekerén*), Babits (*Jónás könyve*), Radnóti (*Tö-
redék*) óta modern irodalmunkban sem szokatlan a prófétai szerepet új-
ragondolni, újraírni. A prófécias hagyomány emlékezte Balla Zsófia
képes beszédében az elégikus pátosz méltóságát sem fél magára ven-
ni: „A költők előreszaladnak. / Csukott szájjal beszélnek. / Nehezen
cseppentik a lényegét, / akár a meghasított nyárfa. / Elfordulhat több-
ször a Föld, / s éppen ezekre: az elcsuklott / pirosokra, szürkékre /
és múmiasávokra éhezünk. / Hozzátelik az idő a látletelekhez — / a
prófécia úgy száll, / úgy settenkedik a felhőkig, / mint testből a lélek”
(*A prófécia*). Ugyanő másutt a Jób-történet alig belátható tanulságait
summázza aforisztikus érvénnyel: „Isten elrendel. Csak a gonosz in-
dokolgat” (*A harmadik történet*). Szabó T. Annánál a dallá formált két-
ségbeesés szintúgy az elfogadás és ráhagyatkozás lelkiületébe invitál-
ja az olvasót — a teremtményi esendőségből indulva ki: „akit az Isten
bekerített / az nem talál ki önmagából / akinek útvesztő a háza / an-
nak csak vakhite világol (...) mert lehet erős a teremtés / de gyenge
benne a teremtett / akit az Isten bekerített / nem gáncsolja az örök ren-
det” (*Jóbról*).

Dániel esete a Biblia nagy szabadelulástörténetei közé tartozik: Noé,
Jób, Jónás kegyelmi narratívái sorába. Az oroszlánok barlangjába zárt
próféta története jelentékeny műveket inspirált. Székely Magdánál két
vers is (kötetről kötetre egymás szomszédságában) visszanyúl a dá-
nieli példához. *A negyedik* a név mítoszias elhagyása révén egyéníti Dá-
niel alakját („Sidrák Misák Abednegó / a tűzben föl le járnak / a ne-
gyedik ábrázata / mint istenek-fiának”); míg a következő négysoros

mintegy a szakrális fényszimbolika hagyományából lépteti elő az Urat (Dánielt, így az embert általában elszenvető-megélt lénynek mutatva): „A verembe az Úr / most lép be éppen, // a lepecsételt kövön át, / a fény háromszögében” (*Dániel megmenekül*).

Takács Zsuzsa *Dániel az oroszlánok között* című hosszabb verse kafkai borzongást keltve beszél az — antropológiai értelemben elkerülhetetlen — szenvedés ésszel fölfoghatatlan és szavakkal megoszthatatlan ontológiájáról: „Most hogy este lett, és a doktor / mellkasunkra szorítja fülét, hallja / futásunkat a kockaköves utcán, / s amikor kikopnak alólunk a kövek, / egy földúton lefelé kapkodó lélegzet- / vételünket hallja a bolyhosodó / sötétben. Sápadságu[n]k többé / nem lepi meg. Sóhajtsunk! mondja, / és mi sóhajtozunk; föltépve / máris lüktető sebeink. Elhajtott / tárgyaink gurulását hallja az egyre / kivehetőbb sistergést vagy morgást. / Összeomlásunk áropogását fölírja / noteszába. De hogy ne legyen rajtunk / sérülés nyoma az oroszlánbarlangban / töltött éjszaka után? Nem látja a doktor / a királyi parancsot megszegő Dániel / térdre borulását Istene előtt, / nem látja a bekötött szájú vadakat.”

A keresztény művelődéstörténetben Dániel alakja gyakran Krisztus-előképként értelmeződik; ilyesformán lehetett a halálon felülke-rekedő hit allegóriája minden korban. Gergely Ágnes verse is e szellemiséget szolgálja, amidőn a mindenek dacára megőrizhető reménységről beszél: „A barlangmély elhíhető. / A vad, ha éhes, akkor öl. / Vadnak való, mély hangon szólt / az oroszlánhoz Dániel. // Ihol vagyok, mondta neki. / Ne rám less, a gonoszra less. / A barlang ideiglenes. / Babilón ideiglenes. // A gonosz ideiglenes, / mint a mocsári gólyahír. / Nem örök, csak a sivatag, / s a Kéz, amely a falra ír. (...) Uram, én hinni akarok. / Ne adj a sivatagnak át. / Ne adj a bűnnek több időt, / és ne adj neki logikát” (*Dániel*).

Éghez szegezve

Nemes Nagy Ágnes egy ritkán idézett négysorosa a megváltás iránti vágyat a *kereszt berendezte* látvány igényével jelzi: „Az üres ég. Az üres ég. / Én nem tudom, mit is szeretnék. / Talán más nem is kellene, / mint ablakomra egy keresztléc” (*Az üres ég*); Pilinszky — Simone Weil idézve — „tér és idő keresztjé”-ről beszél *Naplórészlet* című versében (épp a *Szálkák* címet viselő kötetben!). A kereszt poétikájának ilyes előzményei után még megrendítőbbnek hat Balla Zsófia *A képernyő imádása* című, publicisztikát imitáló költeménye, amely a krisztusi áldozat tragikumát egyetemesíti — áldásos blaszfémiával: „Ott, abban a háborúban / megöltek — / kétszázhetvennégyezer ötszázhatvannyolc / krisztust öltek meg. / Vonjunk le ebből / harmincezer hatszázkilencvenegy — / azokat, akik maguk is öltek. / Marad / kétszáznegyvenháromezer nyolcszázhatvenhét, / azaz 243877. // Nézzetek szét. / Tudjátok meg, mikor születtek. / Az mind Karácsony. // Az Úr / sokszülött fiát — / istentelenül sok fiát / adja értünk.”

Hasonlóan fontos szöveghelyeken tűnik föl a szeg motívuma is. Pilinszky-nél („Alvó szegek a jéghideg homokban” [*Négysoros*]), „A világ

tenyerébe kalapált szeg, / holtápadt, / csurom vér vagyok” [*Marhabélyeg*] még egyértelmű a toposz újszövetségi eredete. Petri György szerelmi elégiája — jöllehet a személyé emelt létező bibliai aspektusát is fölnyitja — már az anyagi világ esettségét jeleníti meg a „rozsdás, görbe szeg” képzetében — metafizikus perspektíva nélkül, ámde himnikus lágysággal: „Ha lehetnék Neked / csak egy személy. / Végérvényes, bár esetleges, / mint rozsdás, görbe szeg / a meleg porban. / Mint árnyékfedte lépcső tetején / egyetlen villogó él. // Csak egy személy / szándéktalan fürdése az időben. // Ha lehetnék Neked / megállás eltűnőben. / Kietlen birtokod: / egyetlen pillanatra! / Ha lehetnék Neked / míg az árnyék ahhoz a fokhoz ér / és elporlad a szeg, // csak egy személy” (*Csak egy személy*). Gergely Ágnes végítéletet vizionáló műve, *A prédikátor álma* esztétikai eszkatológiát sejtet, absztrakt apokalipszist rajzol. A zárlat hangsúlya mindenesetre nyelv és költészet embernél maradandóbb hatalmára helyeződik: „...a szó, mint a szeg, erősen leverve, / és megy a vers az ítélet felé”. S újabb távlatot nyit Fodor Ákos háromszavas metaforaverse, amely — a végletes sűrítés eszközével élve — az intézményes hit hajlékára vetíti rá a keresztáldozat visszavonhatatlan tényét: „égbe vert szög” (*Temp-lomtorony*).

Testek, trónusok, imák

Számos kép, toposz, motívum csábíthatna további megoldásokra. Föl-derítendő például, hogy a test mint templom evangéliumi eszméje miként van (avagy miként nincs) jelen az utóbbi években megszapordott testpoétikai kísérletekben — „A testek csak grammatikák” (Borbély Szilárd: *A Testhez*) illúziótlan állapotrajzától a szerelmi és a misztikus eksztázist egymásra olvasó *szenvedéspoétikáig* (Takács Zsuzsa: *A test imádása — India*). Székely Magda kötetéről kötetre visszatérő, cím nélküli mottóverse alanyi vallomás ugyan, ám a földi tények mögötti isteni valóság, az „igazi test” (és az egyedüli jószág) mindenkire érvényes ideáját bontja ki: „Leüthetsz. Én nem ütök vissza. / Az én kezem gyöngye a rosszra. / A hulló test helyén leüthetetlen / erősen áll az én igazi testem.”

Szabó T. Anna több kötetén végighúzódo szál az érzékszervi megtapasztalás, a testi létezés s az anyai/újszülötti világlátás keserves varázslata. Míg nála a „Magamban hordom saját egemet” (*Lenni a mindent*) szubjektív teológiája lesz a tapasztalva eszmélkedés végkifejlete, Nemes Z. Márió biológikum-központú verspróbaí immár a megismerés transzhumán dimenzióit tárnák föl. Takács Zsuzsa egy miniatűr remekében a meditációs tekintet elszánása szabadítja ki a testből a lelket, az éntelenítés spirituális eseménysorába a „trón” félig mesei, félig bibliai alakzatát is beillesztve: „Pillantásom kimenekült a fenyőfa / tükés ujjhegyére, az ablakon túl / legelt a kéken-zöldön, akart, de félt is / messzebbre jutni, vergődött hosszan / a gallyakon, de hálójából végre szabadult. / Hullámozó, könnyű ösvényeken indult / a diadalmas trón felé, és fölszállt. / A szobában maradt száraz, üres tok / hallgatott és viselte történetét” (*Test és lélek*).

Idekívánkozik nem oly távoli előzményként két Pilinszky-mű; a *Trónfosztás*, mely ugyancsak önnön történetével azonosítja a földi létezőt: „Táblára írva nyakadba akasztjuk / történeted” — és az *Introitusz* zár-lata, Krisztus királyságának fölfestésével: „Végigkocog az üvegtengeren / és trónra száll. És megnyitja a könyvet”. De találunk példát a metafizikus megismerés korlátait aggályos érvvezetés nyomán elfogadó lelkületre is — Nádasdy Ádámnál: „Megfejthetném, ahogy a dinnyét, / szétvágással. Hogy miért szeret. / Ízeket kapnék, szagot, metaforákat, / hasonlítgatnám az előzőhöz vég nélkül. // Ha megfejteném, mi marad? Csak tudás. / Koporsójában a bölcs derúsen / nyugtázza megfejtése tökélyét. / Majd ott. Majd ott se. Félek a kevéstől. // Katedráján fönt a zúrós tanár, / praktikus pap, űzött pszichiáter, / tudják, hogy csak kukucskálni szabad, / de azt örökké. Ezerféle ez” (*Isten trónusa mögül*).

A fény szimbolikája s a világosság allegóriái Székely Magda költészete után legmeggyőzőbben talán Szabó T. Anna munkáiban tündököltek föl, teljesedtek ki. A „mindennapos megvilágosodás” (*Előbb a fény*) közönséges-misztikus élményére vagy a „Csak amikor lebukott végleg, / akkor látszik: fenn volt a nap” (*Zúzmara*) tanúságtévő példázatára éppúgy gondolhatunk, mint a karácsonyi Jézus-definíció keresetlen pontosságára, megindító szépségére: „Holnap meghalni jössz a világra / isteni fény, emberi lény” (*Itt élők jártak*).

A fény ébreszti magára az eszmélkedőt Tóth Krisztina *Vogymukjának* kisszerkezetében is — halálos játékkal idézve meg a *Halotti beszéd és könyörgés* liturgikus retorikáját: „A hókotró fénye ébreszt, / ahogy forog a függönyön. / Előlép félálmodból a tegnapi / aluljáróban látott, seb-szájú látomás: / bicegve közelít, hiába adsz / most gondolatban többet, és jön feléd / a másik is, aki a parkban / feküdt a paplanon / tornacipőben, ősen. / Feleim, tegnap óta / egy ISA rendszámú autó áll / a ház előtt, ahol a hó porában / hajlongó szomszéd a lépcsőt / hamuval szórja.” Kiss Judit Ágnesnek pedig öt sorban sikerül — a József Attila-i üveggolyónak is új értelmet adva — megbékítő példázatot fogalmaznia életről, halálról, gyászról és gondviselésről: „Isten tenyerén ülök. / Őriz — kisgyerek az üveggolyót. / Ha meghalni látsz, ne félj: / Éppen átpottyant / A másik tenyerébe” (*Négyszög*).

Mit tehet a költő(i én), ha „imába szállt a bátorsága” (Koncz Veronika: *Tabula rasa*)? Újraélheti a gyermekké tévő, *mesés* anyai szeretet oltalmát: „Megkezdett imákkal teli a szám. / Minden út a mesékbe visz, anyám” (Iancu Laura: *A gyermek*); építheti tovább, konok következetességgel, morális önazonosságát: „Két kezem összetenni / s ha foganatja semmi / csak tovább zsvajogni / folytatni ezt a talmi / létet élére rakni / mondván ennyi az annyi” (Rába György: *Profán ima*); vagy — mint Petrőczy Éva — a nem-emberi létezésben is példára, példázatra lelve komponálhat szemérmes könyörgést, az egyik legmegrendítőbbet a kortárs szövegüniverzumban: „Azt a féllábú sirályt, / a vízbedobált kenyérért / újra és újra alábukó / fájdalom-orsót / ki nem mossa belőlem / semmi idő. // A csonkulás, / a megcsonkíttatás / gyakor óráiban

/ ne többet: / a féllábú sirály erejét / add meg nekem, Uram!" (Példa és könyörgés).

Van, akit Assisi Szent Ferenc *Naphimmuszának* fénylő istenélményéhez térítenek vissza a könyörgés sötét szövegei: „Üdvözlégy, utazás, egy kivilágított, / téli villamoson. Üdvözlégy, sötét, / délelőtti Nap. Sehová sem néző / égitest, pillantásod ma nem / nyugszik meg rajtunk. / Fivérünk: sár az ormótlan cipőkön, / nővérünk: gumiszőnyeg ráncai. / Ha van megindult tekintet / a fekete tükörben — a miénk az. / Ha van szív bátor — a miénk” (Takács Zsuzsa: *Üdvözlégy, utazás!*); más a szociális részvét *zavarában* talál rá zsolttárra, kegyelemre: „A lépcső tetején, ahol kibuksz / a Petőfi gyöngyboltjai elé, / egy vaksi fiú áll. Tömpé kezébe könyv, / szemüvegét mereszti, énekel vadul / s hamisan zsolttárt, felmond bibliát, / istent kéreget. Visszatömködi belénk / a megvetést s az álarcos közönyt / megtorpanásra kényszeríti. (...) Testetlen ige ez a dallam, / ez fúti vaktában énekesét — / kifordult kesztyűt az ég huzatában. / Szív elé húzott ködfalak mögött / idétlen vár a megidézett. / Lobog a zsolttár fél kegyelme” (Balla Zsófia: *Égi szerkezet*). Nádasdy Ádám frivolságukban gyönyörű imaversei hol a választ el nem nyert kiszolgáltatottság helyzetéből szólalnak meg: „Én szolgáltalak volna áhítattal, / melletted álltam volna éjjel-nappal: / nem ment. S ha bőrom féli is fegyelmed, / a kíséreted nagyon kell szavamhoz. / Szemem téged keres, ha elkalandoz; / a vállam szárnyakat; kezem kegyelmet” (*Féltérden*); hol a mindennapoktól elgyötört, de — más lehetőség *nem lévén* — a szeretetet választó kreatúra hangján beszélnek: „Uram, ha megfacarsz, miként egy citromot, / ha néha bérbeadsz, mint régi birtokot, / ha álmokkal zavarasz és angyalodat küldöd, / hogy ágyam széléről fülembé súgja: »züllött!«, / Uram, ha megvonod kéken az ereket, / ha bambaságot adsz, munkát, vagy gyereket, / ha elrontod a nap értékesebb felét, / s én direkt nem teszek egy lépést sem feléd, / ha válasz nélkül küldöd rám az éjfelet, / mi más marad nekem, mint hogy szeresselek?” (*Vacsora előtt*).

„De a szeretet bonyolult” — találta volt Nemes Nagy Ágnes (*Egy költőhöz*). „Annyiféle kalandot ismer a / szeretet, amit most még / csak nem is sejtünk” — véli Vasadi Péter (*Kiáltvány*). „Az angyal meghal, / ha nem hagyjuk szeretni. // Az ember meghal, / ha nem érti, / hogyan akarják szeretni” — fogalmaz Balla Zsófia lírai angelizmusa (*Angyálnak lenni*). Fodor Ákos haikuja az evangéliumi szeretetparancsot még hathatósabban fordítja le az olvasó nyelvére: „A szeretésen / *kívül* minden emberi / tett: romépítés” (*Axióma*).

Hogy a szeretet — ha evangéliumi is — nem motívum? Meglehet. De bibliás versekről szólva nem maradhatott említetlen. Ahogy érdeemes legalább csak utalnunk a szentek legendáit újraíró kortársi igyekezetre („Nem az enyém volt, amit adtam, Uram. Nem vagyok a magamé. // Az a koldus vagyok, senkié, a falakon kívül, kitaszítva, mint te voltál közöttünk. Nem vagyok sehol, csak arcod fényében. Nem mozdulok el a fényből, Uram. Ruhádba öltözöm, fényes palástodba öltözve kelek át a végtelen havazáson, ami az evilág” — Gyórrfy Ákos: *Havazás*

Amiens-ben. Szent Márton-apokrif); a jézusi példabeszédek élő emlékezetére („Könnyebb a tevének, pedig neki is lehetetlen” — Visky András: *Könnyebb a tevének*); vagy menny és pokol újólag meg-megráztolt képzetköreire („mint vak virág az öreg bokron / kihajt a menny az örök poklon” — Szabó T. Anna: *Árnyékvilág*; „Elszállt velünk a Föld, repül az úrron át. / Már rég az égben élünk. // Ez már az öröklétünk. / A lét rohadt és fűszeres, boldog alkímiája” — Balla Zsófia: *Az ég mező*).

A madár és az angyal attribútumai keverednek Pilinszky-nél („Madarak, nap és megint madarak” — *Van Gogh imája*), Takács Zsuzsánál (*Madarak beszélgetése*), Tandori Dezsőnél (privát verébmitológiája darabjaiban). Szakács Eszter *Hová folyik* című versében a múltjától és/vagy az életétől búcsúzós beszélő a madár (és a víz!) toposzának az éntől való megszabadulás, az isteni térbe való átlényegülés spirituális eseményében szán főszerepet: „Hová folyik, repül most mind, / ami én voltam valaha? / Kitölteni a nagyobb semmit / elég lesz e test vize, madara? // Vagy az a részem hiányozni fog, / mely körül a többi forog? / Kering, örvénylik a lelkem, / tengelyében azzal, ki nem lehettem”. Ezzel vág egybe Fodor Ákos egysorosának létképlete is, csak épp megfordítva a képet — nála a madár (az ego?) marad, s a pihe (a magasabb önvaló?) cselekszik: „madarát elbocsátó pihe” (*Koan*). A „Kalitkám is madár” — Czigány György könyvcímmé emelt versora ez — enigmatikus derűje mindezek után szinte szükségszerű fejlemény.

Az absztraháló éntelenítés versbeszéde Székely Magda — kötetcímet is adó — kiskompozíciójában a szél (legkézenfekvőbb olvasatban: a Szentlélek) illékony motívumából nyer túlvilági tartást, kitartást: „Folyton szétfúj és összerak, / a mozdulaton át / mindig feléledő irányban / mutatva meg magát” (*Átváltozás*).

Néhány további, ritkás — irodalmunkban mindenképpen szokatlan — eset a szubjektum effajta megvilágosodásszerű szabadságélményére, önmagán kívül (önmaga fölél? önmaga *hiányába*?) helyezkedésére: „Szórazottan pörgeted / valamikori poharad. / Halál-utáni napsütés / fonja rá az ujjaidat” (Tandori Dezső: *Egy teraszon*); „ül Mexikóban egy verandán, / háttal a falnak, / fallal a hátnak, / és a varázsló utasítását követve / kiveszi a szeméből a nézést, / és gondolkodása mellé fekteti, / a felsöpört deszkapadlóra, / hogy *láss*a a lepkét, / az örök-kévalóság aranyporórt, / amely ott csapkod előtte / válaszképpen a sivatagra, kaktuszokra, / zsályabokrokra, homokra, házra, / a semmire, önmagára, / mielőtt az erőlködéstől kimerülten / megint álomba zuhanna, / és kiesne a kezéből a jegyzetfüzet, / és elgurulna a golyóstoll” (Oravecz Imre: *Castaneda délutánja*); „Mikor nem írok verset: nem vagyok” (Petri György: *Vagyok, mit érdekelne*); „Mind elmúlunk, és elmúlik az ének, / el a visszhangja, emléke is el, / de él majd, aki konok ütemének / dobogására új ént énekel” (Szabó T. Anna: *Szilveszter*); „Isten velem. Kihátrálok magamból” (Balla Zsófia: *Az eszemvesztés balladája*).

Az *elérhetetlen* teljesség jegyében végül Czigány György mennyeket célzó versét másoljuk ide — amely a keresztény hit s kultúra rekvizitumait egy muzeológus odaadásával veszi futó leltárba: „Ott együtt

a gyerekek összes nevetése / s lapulva bennük lassú szívverése / a Máté-passiónak, szemébe vetett / csecsemők és kivájt szemek / hervadt virágaként, színeikben épen, / s ott van Noé galambja is, csőrében / zöld ág, — majd Szent Ferenc beszélget vele. / Máglyák csont-hamuja, vértanúk feje, / csillogva könnyekben prostituáltak — / Szent Mihály kardja, s akik mennybe szálltak / felhőn, tűz-szekéren s ki pusztán vándorol: / az udvar sarkában, égő csipkebokor. / A vágyakozók szűz szemrebbenése, / a mezítlén Salome hóhér-kése, / álmaink a falakon: freskó, mozi-vászon, / növények nedve és vér a kaszákon / — a halál szerzői, angyal orgonája / sötét a teremtés halottas háza. / Holtak ott harangok csöndjében állnak: / megkondul-e az ég, fölsüt Húsvét-vasárnap?!“ (*Isten múzeuma*).

Átvezető gondolatok 2.

„Amikor gondolkozunk, távol tartjuk magunktól az érintettséget.” — „Isten váltja meg a világot, nem én.” — „Lehet, hogy Isten is azt akarja, hogy később megváltozzon. De ha most van, akkor szabad lennie.” — „Minden mantra Isten egyik neve.” — „Az élet bennem bölcsőbb, mint én magam. Megszólítom azt, aki van, s nekem is szabad lennem.” — „A meditáció a lét imája.” — „A csend nem valaminek a hiánya, hanem lehetősége annak, hogy valami megszület-hessen.” — „Az állatok, a növények, a szél és a napsugár csendben élnek.” — „Nagyon sok jó történik mélyen benned anélkül, hogy azt észrevennéd.” — „Mert amerre figyelsz, arra fogsz menni. Az növekszik benned. Ha a sötétre figyelsz, szomorúbb leszel. Ha arra figyelsz, ami szép, ami jó, akkor a szép és a jó erősödik meg benned.” — „Isten felé fordulni nem más, mint szabaddá válni önmagadtól.” — „Ha a valóság felé fordulsz, Istennel találkozol.”²

²A szemelvények forrása
Mustó Péter SJ:
Csendben születik az élet. A belső ima tapasztalatairól. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya
– L'Harmattan Kiadó,
Budapest, 2013.

Kánoni és apokrif

A szóba hozott művek és alkotók többségükben nem hiányoztak, nem hiányoznak az utóbbi idők kánonjaiból. A bibliai motívumok kortársi szerepeltetését vizsgálva, tágasabb tanulmány keretében, alighanem érdemes volna „apokrif” irodalmi régiókba is elmerészkedniök az értőknek. Olyan, csak haloványan kanonizált művészek életművére fordítva gondosabb figyelmet, mint Károlyi Amy vagy Fodor Ákos; s a kánoni periféria azon — a populáris kultúrához tartozó — területeire vetve jobb fényt, mint a például dalszövegköltészet elszórt kincseket rejtő világa. Csak példaképpen említjük föl a több műnemben fáradhatatlanul tevékeny Müller Péter Sziámi *metafizikus szonzeit* — efféle szöveghegyekkel: „Gondolkozz egész testtel” (*Zuhanórepülés*); „És, bár nem ígérték, hogy lesz Isten / Mi kételkedünk a szkepszisben (...) A mi királyságunk / Nem e világból való” (*A mi királyságunk*); „Hogy van-e Isten vagy nincsen / Hogy te hiszel vagy nem hiszel benne / Az mindegy, de az életed arra van / Hogy úgy éld le, mintha lenne // Egy az Isten (vagy egy se) / De azért mindenki szeresse / Lépj be úgy, mintha bent volna / Ha netán belépsz egy templomba” (*Egy vagy egy se*); „Mindig marad magnak kettő / Slendrián vagy, jó Teremtő / Se alapos, se figyelmes / Vagy talán csak túl kegyelmes” (*Kisablak*);

„látom, ha hiszem” (*Látom, ha hiszem*); „Lehettem volna, s lettem is / poéta. Teremtőm, segíts / terem- / tenem!” (*Síntévesztő*). Az effajta mediális kirándulástól — mint vélelmezett esztétikai „pokoljárástól” — ódzkodó hermeneutikai óvatosság talán ugyancsak föloldható egy dalrészlettel: „Csak úgy nem jutsz pokolra, ha magadtól odamész” (Bérczesi Róbert [Hiperkarma]: *Feketepéter*)...

A hiány mint lehetőség

Sok kicsinységen múlhat, mégsem tudjuk, mi dönti el, hogy egy vers túlparról mesélő tenger lesz-e, vagy tengerparton horgonyzó szél. S hogy szerzője a mennykőművesek, múgondviselők, örömhírnökök és *túloldalnokok* sorába lép-e végül. De ez olyasfajta nem-tudás, amely arról biztosít: van, aki tudja, s nálunk jobban — mert jól.

Mindenesetre néhány vonatkozásban talán megengedhető a hiányérzetünket jelezni. Annál is inkább, mivel a hiányban nem veszteséget, hanem lehetőséget látunk.

(1) Az esztétikai színvonal gyakori alacsonyossága a bibliás vershagyományban — köztudott jelenség. Csak *szigorúbban szerető* szerkesztői kiadói gyakorlat orvosolhatja. (2) Ennél lényegibb sajátossága a vizsgált tradíciónak a derű, a békesség, az *öröm* távolléte. Az „istenes” költemények panaszos keserűsége tartós paradigma — meglehet, ideje volna (mégpedig kétezer esztendő óta ideje) komolyan vennünk, hogy a jézusi jelenség a történelemben nem a melankólia parancsolatát, hanem az öröm hírét hozta. (3) És megérne egy kísérletet fontolóra venni, szerzőnek s olvasónak egyaránt, az eszmélet fölzsabadítását — akár a vallásköziség kockázatát is vállalva. Hogy — elveszvéen a látóhatár *Istent befogó* tágasságában — a kereszténység és a judaizmus és az iszlám és a keleti tanok és a misztikus tanítások és a kortársi spiritualitás közös igazságában az egyetlen Istent fedezze föl; a szívében. Könnyebb volna így megértő figyelmet szentelni a vallási dogmáktól nem nyűgözött, holisztikus-*pánszpirituális* művészi gesztusoknak is: Weöres Sándor, Károlyi Amy, Takáts Gyula, Tornai József, Müller Péter Sziámi, Fodor Ákos életművének.

Utóhang

Eckhart Tolle megejtő gondolata szerint a drágakövek és kristályok, a virágok és a madarak azért tehettek szert szimbolikus jelentőségre, mivel a maguk világában (az ásványok, a növények, az állatok között) a fölemelkedett (megvilágosodott, kiszabadult, üdvözült) létminőséget testesítik meg. Szépségükön túloldalal fénye dereng át. — Vajon a nyelv világában nem efféle káprázat-e a versek tulajdona? S mint a befogadói tudatállapotot *transzformáló* műformáknak, alig rejtett céljuk nem az olvasó fölzsabadításában áll-e?

E sorok írnoke hébe-korba verssorok írnoke szokott lenni. Rendhagyó zárlat (zárlatos rendhagyás?) gyanánt hadd vigye vásárra a bőrét ő is. Annál is inkább, mivel idézendő háromsorosa e helyt az elmondottak összegzéséeként, egy olvasástapasztalat boldog színopszisaként is föl-fogható: „Méltó Isten képzeletéhez / hogy a képmás is / fényre képes” (*Örömmévalóság*).

„Nagybácsi és úzött nagyvad”

SZÉNÁSI ZOLTÁN

Kemény István Élőbeszéd című kötetének Káinjáról

1975-ben született. Irodalomtörténész, kritikus, az Új Forrás szerkesztője, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Legutóbbi írását 2014. 9. számunkban közöltük.

¹Vö. „Találkozunk a halállal, az étellel, az öröggel, a bűnnel (főleg, de nem kizárólagosan Káin által megszemélyesítve); általában véve elmondhatjuk, hogy a morál akarása egészen kivételes intenzitással, az ő szavát kölcsönvéve, »*pofátlan*« nyerseséggel szólal meg ebben a kötetben. Azért vettem elő idézőjelben ezt a jelzöt, mert a jelenleg uralgó magyar irodalomértelmezői szövegek közül nem is a leghalibbabb az, amelyik területen kívülinek nyilvánítaná az irodalmi művekben felvetődő etikai dilemmákat. Ennek a felfogásnak a képviselői aligha tudnak mit kezdeni Kemény költészetével.”

Angyalosi Gergely: *Hol a költészet mostanában?*

Holmi, 2007/6. 802.

Kemény István a kortárs magyar irodalom középnemzedékének tagjaként — lírájának hatástörténetét tekintve — mára a fiatalabb generációk számára egyfajta irodalmi apafigurává vált. A kortársi recepció szinkron értelmezői horizontjában egyre inkább korszakhatárt kijelölőként s (talán) átlépőként megmutatkozó Kemény-líra éppen paradigmaticus jelentőségénél fogva kihívást is jelent a jelenkori irodalom alakulástörténetét befogadni kívánó s esetenként saját elméleti előfeltevéseinek korlátai közé szorult interpretációs iskolák számára.¹ Miközben azonban egyre ritkábbak azok a kérdőjelek, melyek a Kemény-líra karakterisztikus nyelvi-poétikai jegyeinek (élőbeszédszerűség, rontott nyelv) vagy szemléletmódjának (moralitáshoz, történetiséghez, hagyományhoz való viszony) érvényességére vonatkoznak, az utóbbi évek recepciója már markánsan kijelölte helyét a kortárs magyar irodalomban: Bányai János értelmezése szerint Kemény a „posztmodernet már részben maga mögött hagyó magyar lírai beszédmód egyik legkiválóbb művelője”.²

Adott keretek között nincs arra lehetőség, hogy részletesen tárgyaljam, mit érthetünk azon a posztmodernen, melyet Kemény István lírája megkísérel maga mögött hagyni, csak jelzem: Guillaume Metayer alapos elemzése ezt a poétikai határátlépést a versekben kifejeződő történelemszemlélet és a mítosz egymással, valamint a posztmodern állapottal kialakított sajátos viszonyként (a francia elemző erre a „játék” kifejezést használja) írja le.³ Kemény István költészete — s ebben nem egyedülálló a kortárs magyar irodalomban — előszeretettel fordul a modernitás előtti történelmi korszakokhoz (mindenekelőtt a középkorhoz), s idéz meg felvilágosodás előtti beszédmódokat. Ez a visszanyúlás döntő vonása a Kemény-lírában kifejeződő történelemszemléletnek, hiszen nemcsak időben távoli események, történelmi figurák szimultán egybeírására ad ez lehetőséget, hanem ezzel együtt a demitizált történelmi időt a mítikus időbe írja vissza, a linearitást pedig így egyfajta ciklikussággal váltja fel. A nagy elbeszélések totalitásiigényének elvesztése, mely Heller Ágnes értelmezése szerint a metafizika destruálásának a következménye,⁴ a posztmodernben az emberi történelem teleologikusságának eliminálását is maga után vonta. Metayer értelmezése szerint „a »játék« (...) egyfajta történelmi tudatot is sugallhat, sőt akár egy másik »nagy elbeszélés« — illetve talán inkább a mítoszban kifejeződő *par excellence* »nagy elbeszélés« hordozója

²Bányai János:
A szó átváltozása.
Kemény István: *Élő-*
beszéd. Híd, 2007/1. 80.

³Guillaume Metayer:
Kemény István és
a történelem, avagy a
mitosz örök visszatérése.
(Ford. Bárdos Miklós.)
Kalligram, 2008/5. 73–84.

Jelen dolgozat — mint
a hivatkozásokból látható
lesz — egyik alappreferen-
ciája ez a tanulmány.

⁴Heller Ágnes: *Mi a*
posztmodern – húsz év
után. Alföld, 2003/2. 4.

⁵Guillaume Metayer:
i. m. 75. [Kiemelés az
eredetiben.]

⁶Bányai János: i. m. 83.

A biztos tudás hiánya

⁷Angyalosi Gergely:
i. m. 803.

lehet”.⁵ Eszerint tehát a posztmodernen való túljutási kísérlet Ke-
mény István költészetében a nagy elbeszélések detotalizációja után,
egy újabb nagy elbeszélés retotalizációját jelentené? Aligha, s ezt
éppen a vizsgálandó Kemény-kötet nyelvhasználata és ebből a sa-
játosan működtetett nyelvből kibomló igazságfogalom bizonyítja. E
szempontból kulcsfontosságú a kötet második verse, a *Kétszerkettő*:

Kétszerkettő az, négy.
Ha sosem mondd el — elfelejtik.
Ha túl sokszor mondd: nem hiszik el.

Eszerint a megkérdőjelezhetetlennek hitt matematikai tétel igaz-
ságtartalmának érvényessége mint evidencia van kitéve a róla való
beszédnek. „A mondás az evidenciát is a »kívülségbe« utasítja, a
bizonytalan »másságba«, ahol minden megváltozik, átalakul, és so-
hasem csendesül el. Másrészt minden mondás, nyilván a vers mon-
dása is, az olyan evidenciák, mint a kétszer kettő, kérdőre vonása és
áthelyezése a bizonytalanba, ezzel együtt a homályosba és átlátha-
tatlanba.”⁶ A *Kétszerkettő* az *Egy megmaradt házasság* című darabban
is megidéződik, a két ember közötti kapcsolat etikai dimenzióit
teszi függővé a matematikai igazság kimondásától. Más a tétje az
újraírásnak a kötetzáró, *Célszerű romokban*. Az egyes szám második
személyt Kemény itt egyes szám első személyre írja át, ezáltal a do-
logról való hallgatás és a róla való fecsegés közötti egyensúly meg-
találását s az evidencia megőrzésének feladatát magára a versbe-
szélőre rója ki, s mindezt abban a kulcsversben, mely az emberi
történelem célra-irányultságára kérdez rá.

A biztos tudás hiányát fejezi ki egyfajta „agresszív semmitmon-
dással” a kötet másik fontos darabjának, a *Fel és alá az érdligeti állo-
máson* című versnek a zárata is, mely Angyalosi Gergely szerint
„gyakorlatilag legyilkolja saját, nyilvánvalóan nagy szenvedések
árán világra hozott nyelvi szüleményét”.⁷ Ezzel szemben én úgy
látom, ezeknek az egyszerre működő nyelvépítő és -romboló erő-
hatásoknak a mozgatása a kötet poétikai sajátosságának szerves
része. Idézhetnénk példát erre a kötet cím-adó *Élőbeszéd*ből is:

Nem lehet, hogy még mindig él
egy reszkető vénység valahol délen,
egy montevideói öregek otthonában,
száz éves elmúlt, de meghalni
egyszerűen képtelen...
Bár itt elakadtam, ő válaszolt.
— Nem, nem él még egy, valahol délen,
reszkető vénység egy montevideói
öregek otthonában, száz éves
elmúlt, de meghalni
egyszerűen képtelen.

És csúfalkodva tette hozzá:
— De, mint tudjuk, mindig él még egy
valahol délen, reszkető vénség
egy montevideói öregek otthonában,
száz éves elmúlt, de meghalni
egyszerűen képtelen.

Az állítás és az állítás tagadása ily módon lényegében a végtelenségig folytatható szintézis nélküli dialektikus sort ír le. Erre a nyelvi-gondolati struktúrára épül *A szomszédok kara* is az *Egy hét az öreg Káinnal* című ciklusból. A versben a bibliai alakról alkotott véleményeket ismerjük meg, az utca hangja csak éppen azt a kérdést hagyja homályban, hogy mi is történt a beszéd tárgyát képező Káinnal. A ciklus egészének dramatikus szerkezetében⁸ ennek a versnek egyik funkciója a közvetlen korkritika („Várjon csak... ő csinálta a vízözönt! / Nem, az Noé volt, mi is tudjuk azért!”), melyet korábban, a kötet cím-adó darabban groteszk módon a Halál fogalmaz meg („kérdessz ma meg tíz embert: ki / ölte meg Káint? Őt nem is hallott róla, / két díszpinty meg rávágja: Ábel.”). A másik funkciója azonban az ontológiai perspektíva megnyitása abban a negatív értelemben, ahogy Heidegger a létező létét elfedő fecsegésről ír: „A beszéd, mely a jelenvalólét lényegszerű létszerkezetéhez tartozik, s a jelenvalólét feltárultságának egyik alkotója, fecsegéssé válhat, és mint ilyen, a világban-benne-létet nem nyitva tartja egy tagolt megértésben, hanem inkább elzárja, és a világban belüli létezőt elfedi.”⁹

A metafizika kérdése

Nagyon erősen kötődik ehhez az ontológiai-metafizikai problematikához a *Semmieset* című vers is, melynek epikus kerete szerint a megszemélyesített számok magára hagyják a Nullát, elmondják véleményüket róla, s azt, hogy miért nem térnek vissza hozzá. A kötet csattanója szerint végül azonban mégis visszamennek: „Hogy mért fordultak vissza végül. / Az éj nappalt, a nappal éjt szül, / Titok van — nyitja még sincs.” A megszemélyesített számjegyek között a Nulla a „semmi” helyi értékén áll, s erre Kemény olyan nyelvjátékokat épít, mely bár ironikusan, de mégis a lét és a semmi metafizikai ellentétére épített létszemléleti képletet alkotja újra, s ebben az értelemben valóban eltér a 60-as évek vége óta alakuló magyar költészet meghatározó szemléletmódjaitól.¹⁰ S éppen ez a versekben felnyíló metafizikai perspektíva teremti újra a nagybetűs Halál és a kisbetűs élet ellentétét a kötet címadó darabjában, s csempészi vissza a történelem célra irányultságának a reményét a *Célszerű romokban*:

Itt állok most tehát,
és tudom, amit tudok:
fölösleges fények nincsenek
és célszerűek a romok.
Kétszer kettő pedig négy.
Ha sosem mondom el — elfelejtik,

⁸Horkay Hörcher Ferenc:
„Az élet, kérem, az nem
táncanfolyam”. Kemény
István: Élőbeszéd.
Kortárs, 2007/7–8. 157.

⁹Martin Heidegger: *Lét és
idő*. (Ford. Vajda Mihály,
Angyalosi Gergely, Bacsó
Béla, Kardos András,
Orosz István.) Osiris,
Budapest, 2001², 200.

¹⁰Vö. Schein Gábor:
*A metafora esetei. Poétikai
változások a 60-as évek
magyar költészetében*.
Alföld, 2000/6. 53.

*ha túl sokszor mondom — nem hiszik el.
És gúnyolódni tilos.*

**A történelem
teleologikusságának
kérdése**

¹¹Fekete Richárd:
Kétkedő komolyság.
Kemény István költői
ethosza. Doktori
értekezés kézírata,
Pécs, 2011, 156.

¹²Bartis Attila – Kemény
István: *Amiről lehet.*
Magvető, Budapest,
2010, 60.

¹³Fekete Richárd:
i. m. 164.

Ezzel Kemény bizonyos fokig saját korábbi költői szemléletmódjához képest is újat hozott. „A világvége és egyáltalán mindenféle végállapot bekövetkeztének hiányáról van szó — jellemzi Fekete Richárd a költő alapvetően pesszimista világlátását. — Mintha Derrida jelölőjéhez hasonlóan a folyamatos pusztulás úgy létezhetne csak saját valójában, hogy mindig elnapolódik.”¹¹ Az *Élőbeszéd* kötet Káin-ciklusának élményháttere a Bartis Attilával folytatott beszélgetésből tudhatóan az emberiségből való kiábrándulás volt, mely a kötet szempontjából olyan világszemlélet prefigurál, amely szerint az emberi történelem hanyatlástörténet, s a jelen ennek aktuális, de a történetet véglegesen le nem záró végpontja. Mindez a kötet egészében látszólag ellentétes, s valahol a szövegben található költői intenciók kifejezésére tett kísérletként realizálódik: „ezek olyan versek — olvashatjuk a Bartissal folytatott beszélgetésben —, amelyekben az emberiség végső nagy kérdéseit próbáltam hétköznapi módon megfogalmazni, másfelől a hétköznapi élet apróságairól akartam emelkedetten beszélni”.¹² Nincs olyan stabil érzelmi-gondolati alap a szövegek immanens univerzumában sem, mely rögzíthetné az *Élőbeszéd* zárlatának a történelem teleologikusságára és a (valamifajta) tudás birtokolhatóságára vonatkozó optimizmusát, — s ahogy arra szintén Fekete Richárd hívta fel a figyelmet¹³ — a kötet megjelenése után közölt *Romos dalocska* önkritikus gesztusában az *Élőbeszéd* alapvetően pozitív végkicsengése vissza is vonódik:

*A romok, szívem, nem célszerűek
(bár én mondtam ezt is, nem te, bocs),
a romok olyanok, mint a rózsa,
azok romok, azok romok, romok.*

**A bűnös-lét, a világban
működő rossz**

¹⁴Northrop Frye:
*Kettős tükör. A Biblia és
az irodalom.* (Ford.
Pásztor Péter.) Európa,
Budapest, 1996, 77.

Az „emberiség végső nagy kérdései” közül alighanem a legfontosabb Kemény számára a bűnös-lét, az eredendő s a világban folyamatosan működő rossz. Ennek kifejezéséhez ad nyelvet a bibliai mítosz, ezen keresztül kapcsolódik Kemény István költészete leginkább a posztmodernben detotalizált nagyelbeszélésekhez. Annyiban hozhatjuk összefüggésbe a mítoszt és a nagy elbeszéléseket, amennyiben a maga módján és nyelvén mindkettő univerzális érvényű mondanivalóval bír a társadalom számára: „Bizonyos különösen jelentős történetek — írja Northrop Frye — azt mondják el a társadalomnak, hogy mit fontos tudnia például isteneiről, történelemről, törvényeiről vagy osztálytagozódásáról. Ezeket a történeteket nevezhetjük mítoszoknak a szó olyan másodlagos értelemben, amely megkülönbözteti őket a (nép)meséktől (...).”¹⁴ Ez a mítoszfogalom azonban érték- és kultúraorientáció szempontjából

A Káin-történet interpretációs hagyománya

¹⁵Az áldozatnak az adott történetben kettős értelme is van: a föld terméséből áldozni az Úrnak, illetve Ábel meggyilkolása mint emberáldozat, mely a zsidó pászka s a keresztény értelmezői hagyományban Krisztus előképeként szerepel majd.

¹⁶Erről bővebben lásd Moshe Halbertal: *On Sacrifice*. Princeton University Press, Princeton, Oxford, 2012.

Káin sorsa a száműzetése után

¹⁷John Byron: *Cain and Abel in Text and Tradition: Jewish and Christian Interpretations of the First Sibling Rivalry*. Brill, Leiden, Boston, 2011, 129–140.

homogén társadalmat feltételez, ezzel szemben a Kemény-kötet egyik alaptapasztalata, hogy már nincs meg az a közös tudás, mely biztosan garantálhatná a bibliai történet megszólító erejét.

Mielőtt rátérnénk arra a látszólag nem túl nagy interpretációs erőfeszítést igénylő kérdésre, hogy hogyan is értelmezhető Kemény István Káin figurája, érdemes röviden összefoglalni az ószövetségi történetből eredő interpretációs hagyománynak a kortárs irodalmi szöveg megértése szempontjából legfontosabb mozzanatait. A Teremtés könyvének elején (Ter 4) olvasható történet legtöbbször idézett mozzanata a visszautasított áldozatot követő testvérgyilkosság. Miután Káin megölte Ábelt, az Úr megátkozta s földönfutóvá tette, de megjelölte őt, hogy senki meg ne ölhesse. A rövid történet számtalan kérdést hagy nyitva, melyek a későbbi egzegézisben igen termékeny interpretációs hagyomány kiindulópontjává váltak. Az egyik ilyen kérdés, amelyre a bibliai szöveg nem ad egyértelmű választ, hogy Isten miért utasítja vissza Káin áldozatát,¹⁵ illetve pontosan hogyan határozható meg az áldozat és az erőszak összefüggése.¹⁶ Kemény István Káin-figurájának összefüggésében viszont ezek a kérdések legfeljebb áttételesen, vagy rejtetten merülnek fel. Megkockáztatom: a mítosz újraírása során az áldozat mint a transzcendenshez fűződő kötelék rituális-vallásos vonatkozása teljességgel felfüggesztődött, hacsak a világban működő gonosz eredete nem rendelődik a Kemény-kötet egyik kulcsszavának is tekinthető Titok jelentéskörébe. A transzcendenciaviszony problematizálása mégsem hiányzik a kötetből. A Káin-ciklus darabjainak beszélője jellemzően maga Káin, vagy egy semleges (bibliai) narrátor, esetleg hétköznapi figurák (tévések, szomszédok), ezért a nézőpontok sokfélesége uralja a bibliai történet újraírását. S bár a különböző nézőpontok általában jól elkülönítve érvényesülnek, az *Epilógus* zárlatában a transzcendenciához fűződő viszony közvetlen kifejeződésekor mégsem dönthető el egyértelműen, hogy a versbeszélő vagy Káin (vagy valaki más) hangján szólal-e meg a Nietzsche utáni ember paradox istenélménye: „Te küldtél körbe-körbe, ne mondd, hogy élsz, uram!”

A másik lényeges kérdés, hogy mi lesz Káin sorsa a száműzetése után. A Biblia ugyanis nem említi Káin halálát, s a rá kirótt büntetés után az Úr kijelenti: „Aki Kaint megöli, annak hétszeresen kell lakolnia. Az Úr jelet tett Kainra, hogy senki, aki találkozik vele, meg ne ölje” (Ter 4,15). Erre a nyitott kérdésre igen gazdag értelmezői hagyomány épült.¹⁷ A Kemény-kötet Káinjának értelmezése szempontjából két szál különösen fontos ezek közül. Az egyik szerint Káin soha nem halt meg, ezt az értelmezést képviseli többek között Alexandriai Philon, aki azonban allegorizálja Káin alakját, s a világban folyamatosan jelenlévő gonosz szimbólumává formálja. Lényegében Kemény Káin-figurája (s ezzel együtt költészetének időszemléletét ciklikussá alakító örök visszatérés képze) ezzel a bibliai egzegétikai tradícióval hozható összefüggésbe. A másik ha-

gyomány szerint Lámekh ölte meg Káint, ugyanis öccse megöléséért az őszövétségi törvények szellemében (s szemben az Úr fentebb idézett rendelkezésével) neki is gyilkosság áldozatává kellett válnia. Áttételesen ez a motívum jelenik meg a már idézett *Szomszédok karában*, s kimondottan erre épül a cikluszáró *Káin éneke messziről*:

*„Én vagyok Káin, nagybácsi
és űzött nagyvad. Fejemet idétlen
szarv koronázza, kiszáradt fára hasonlít,
a fejem ősvilági nagy fej, amekkorát csak
ki tudott agyalni a középkori rabbi,
hogy el bírjon hinni teljesen —
akkora mint egy családi ház!
Akarjátok látni? Kidugjam
a hegygerinc mögül?
Mit szólnátok, ha kidugnám,
és felkínálnám? Tessék a fejem,
lője keresztül Lámekh, a vén vak,
lője keresztül végre nyíllal,
célozzon helyette a fia, az az idióta,
dirigáljon a vaknak, hova lőjön,
történjen meg a hülye baleset!
Túl nagy már a testem, múltjon ki végre!
Mesélni szeretnék nektek,
de ekkora testtel nem lehet!
(...)*

Káin mint groteszk alak

A mítosz időnkívüliségében Káin saját halálát jósolja meg. Ironikusan megidézi a bibliai történetet (űzöttség), a Káint szarvval (mint Káin-bélyeggel) ábrázoló ikonográfiai hagyományt groteszk módon továbbírja, s utal arra az értelmezéstörténetre, mely szerint Lámekh fia segítségével tévedésből nyilazta le az erdőben bolyongó ősapát. Látvány és valóság szembeállítására ugyanazt az ellentétet képezi meg, mint ahogy az igazságról való fecsegés a kötet más verseiben elfedi az igazságot. Kardeván Lapis Gergely Kemény lírájában a groteszk négy különböző megjelenési formáját különíti el. A groteszk egyik rétegének forrása szerinte a romantikához és a középkorhoz való kötődéséből eredeztetethető. A verseknek ebbe a körébe tartoznak azok a szövegek, melyekben a természetfelettil való ironikus játék, irónia és pátosz váltakozása során idéződik meg a Gonosz (például az ördögérsek alakja *A néma H* című kötetből) és az *Élőbeszéd* kötetből a Halál figurája.¹⁸ Ugyanebbe a sorba állítható a bűn, a szenvedés és a halál teodíceiai problematikáját középontba helyező, a morális rossz alakját megtestesítő Káin is. Az ő alakjának ábrázolása is — miként a fenti idézet mutatja — groteszk.

Káin alakja a mítosz újraírásának elsődleges történelmi referenciája miatt szorosan kapcsolódik Kemény korábbi köteteiből a *Bácsi*,

¹⁸Kardeván Lapis Gergely: *A groteszk formái Kemény István költészetében*. In: *Retorikai és ritmikai tradíció a kortárs magyar lírában*. (Szerk. Boros Oszkár, Érfalvy Lívია, Horváth Kornélia.) Ráció, Budapest, 2011, 310–311.

¹⁹Vö. Fekete Richárd:
Provokatív matematika.
Kemény István: *Az eperfa*
lombja című verséről.
Irodalomismeret,
2011/4. 94–100.

*délenhez és az Eperfa lombjához,*¹⁹ melyek a holokauszt emlékezetet tematikájára épülnek. Ebben a témában azonban elvileg aligha marad lehetőség az ironia számára, noha ezekben a versekben is olyan beszédmód jut érvényre, mely különösebb interpretatív közreműködés nélkül is szubverzíven hathat(na) mai emlékezetpolitikai állapotainkra is. Különösen is az *Élőbeszéd* című hosszúversre igaz mindez, s nem is elsősorban az áldozat minősítése („birka Ábel”), hanem az „utolsó náci” halála okán a nácizmushoz fűződő viszony megfogalmazása miatt:

— *Az a helyzet, hogy félek — folytatta*
kelletlen csend után. — Maholnap
száz éve forgatom a fejemben
ezeket a ti dédelgetett
kedvenceiteket, a náciakat...
tudom, mit akarsz mondani,
hallgass végig légy szíves! Nem értem,
mi ez a rajongás bennetek. Én nem
látok bennük se jót, se rosszat,
de ha ők a Rosszak, így, nagybetűvel,
akkor mit szerettek ti bennük ennyire?
— *A náciokban? — kérdeztem döbbenet. — Mi?*
Bennük? Már a kérdést se értem!
(Pedig értettem bizony.)

Mítosz és történelem

²⁰Ezt a rajongást Fekete Richárd Heller Ágnes nyomán a radikális gonosz démonikus erejében jelöli meg. (Fekete Richárd: *Kétkedő komolyság*, i. m. 145.)

²¹Paul Ricoeur: *A Rossz: kihívás a filozófia és a teológia számára.* (Ford. Lőrinszky Ildikó.) In P. R.: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok.* (Szerk. Szegedy-Maszák Mihály.) Osiris, Budapest, 1999, 97.

A versben megalkotott beszédhelyzet eleve ironikus volta miatt a szövegrész retorikája többszörös csavarokat tartalmaz. Az élőt a Halál szembesíti a nácihoz fűződő kollektív érzelmi viszonyulással (rajongás²⁰), a kimondott szóban megfogalmazott visszautasítás és a kimondatlan gondolat közötti ellentét azonban rávilágít a holokausztról folyó diskurzus ürességére is. Azt gondolom, a kötetben tetten érhető minden ironia ellenére a Kemény-korpusz (az esszéket is ideértve) intenciója ebben a kérdésben világos: a testvérgyilkosság ösbűnét elkövető Káin az örök felejtés miatt térhet állandóan vissza az emberi történelemben, s ezáltal válhat a világban folyamatosan jelen lévő gonosz szimbólumává. Ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy a Káin-mítosz újraírása, a mitikus figura mint náci bűnös („nagybácsi és úzott nagyvad”) jelenkori díszletek között történő megjelenítése s mint minden ember mitikus ősapja ugyanazzal a kihívással szembesíti Kemény olvasóját, mint amiről Ricoeur ír: „A mítosz — miközben elmeséli, hogyan kezdődött a világ — elmondja, hogyan alakult ki az emberi léthelyzet a maga egészében véve nyomorúságos formájában.”²¹ A Káin-ciklust nyitó *A mítosz* című vers mintegy bűnügyi történetként adja elő az örökké menekülő Káin elleni nyomozást, s az eljárás hátráltatásának okát (inverz módon pedig a felejtéssel szembeni felelősségvállalás szükségességét) a következőképpen fogalmazza meg: „Hogy testvérgyilkosok

vagyunk, és / közös kincsünk a rossz lelkiismeret, / talán erre gondolnak ezek.” S habár Káin mitikus alakjának azonosítása a büntetés elől bujkáló náccival igen egyértelmű történelmi referenciával bír, mégsem lehet egyetlen konkrét figurához kötni. A költészet ugyanis, s így Kemény István költészete is „az egyetemességet fejezi ki egy eseményben, az eseménynek azt az oldalát, amely az adott eseményt a mindig történő dolgok példájává teszi. Nyelvünkben a *müthosz*, a történelmi elbeszélés formája közvetíti a történelem egyetemességét. A mítosz nem azért van, hogy leírjon, hanem hogy magába foglaljon egy adott helyzetet, olyan módon, hogy jelentőségét ne korlátozza arra a helyzetre. Igazsága a szerkezetén belül van, nem pedig kívül.”²²

²²Northrop Frye: i. m. 98.

**A posztmodern
meghaladásának
kísérlete**

„valahol mindenkinek igazsága van” — olvashatjuk a Káin-ciklus *A mítosz* című versében. Mi marad a mítosz hirdette igazságból a posztmodern keretei között? Vagy más szóval: mi nyerhető vissza az „anything goes” elve után a hajdani igazsáfg fogalmakból? Kemény István költészete ahelyett, hogy egy új nagyelbeszélés megalkotásával a megnyugtató és végleges válasz ígéretével kecsegtetne, folyamatosan a hiány tapasztalatával, a Titok megfajthetlenségének élményével szembesít. Bánya János bevezetőben idézett megállapításával cseng egybe Guillaume Metayer értékelése is: „Keménynél a posztmodern meghaladásának kísérletét érhetjük tetten, amelynek során a szerző feláldozza ugyan a történelmet, de egyúttal rekonstruálja — ha nem is a mítoszt magát, de legalábbis a mítosz hiányát, nosztalgiáját, *Sehnsucht*jét.”²³ Kemény költészete nem azért válik megrázóvá, mert az áldozat nézőpontjának az érvényesítésével alkotja újra a történelem narratíváját, hanem megtartva a posztmodern polifóniát, azzal a nyugtalanító érzéssel ajándékoz meg, hogy a „*humanizmus* újramegjelenése”²⁴ elválaszthatatlanul összekapcsolódik a veszteség tapasztalatával.

²³Guillaume Metayer:
i. m. 75.

²⁴Bagi Zsolt: *Vissza az
elbeszélésekhez.*
Műút, 2011/24. 50.

[Kiemelés az eredetiben.]

A VIGILIA KIADÓ KARÁCSONYI ÚJDONSÁGAI

Notker Wolf – Corinna Mühlstedt: Isten megszületik az életünkben.

24 karácsonyi elmélkedés.....1.900,-

Az ismeretlen Rónay György.....2.300,-

Diósi Dávid: Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje..... 1.500,-

ADVENTI KÖNYVVÁSÁR

Karácsonyig könyveink 20–50% kedvezménnyel vásárolhatók meg.

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu